RABHADH

Freagair gach ceist sna spásanna atá ann dóibh ar an bpáipéar seo.

Scríobh do Scrúduimhir anseo.

Coimisiún na Scrúduithe Stáit

SCRÚDÚ AN TEASTAIS SHÓISEARAIGH, 2009

STAIDÉAR IMSHAOIL AGUS SÓISIALTA

ARDLEIBHÉAL

DÉ hAOINE, 5 MEITHEAMH – TRÁTHNÓNA 2.00 – 4.00

Treoracha d'Iarrthóirí:

Freagair GACH CEANN de na CÚIG CHEIST laistigh

- Ceist 1 *ar na leathanaigh 2, 3, 4 agus 5*
  Freagair na codanna (A), (B) **agus** (C)
- Ceist 2 *ar na leathanaigh 6, 7, 8 agus 9*
  Freagair cuid (A) **nó** cuid (B)
- Ceist 3 *ar na leathanaigh 10, 11, 12 agus 13*
  Freagair cuid (A). Ansin freagair cuid (B) **nó** cuid (C)
- Ceist 4 *ar na leathanaigh 14, 15 agus 16*
  Freagair (A), (B) **agus** (C)
- Ceist 5 *ar leathanach 17agus 18*
  Déan deimhin de ar dtús go bhfuil an léarscáil agus an t-aerfótagraf agat. Freagair na ceisteanna uile.

Don Scrúdaitheoir amháin:

Ceist	**MARC**
1	
2	
3	
4	
5	
IOMLÁN	
GRÁD	

CEIST 1
24 marc

Freagair GACH ceann de na TRÍ chuid – (A) agus (B) agus (C).

(A) CEISTEANNA ILROGHNACHA **(12 mharc)**

Freagair <u>12</u> de na ceisteanna seo a leanas. Cuir tic (✓) sa bhosca ceart i ngach cás.

Sampla: Is í an chathair is mó in Éirinn ná:

(a)	Gaillimh	☐	(b)	Béal Feirste	☐
(c)	Baile Átha Cliath	☑	(d)	Port Láirge	☐ (1)

1. Tomhaistear teocht:

(a)	i gcéimeanna	☐	(b)	i gciligiúil	☐
(c)	i méadair	☐	(d)	i gcileagraim	☐ (1)

2. An gléas a úsáidtear chun aerbhrú a thomhas ná:

(a)	baraiméadar	☐	(b)	ainéimiméadar	☐
(c)	teirmiméadar	☐	(d)	scálaí tomhais	☐ (1)

3. Tháinig na Normannaigh go hÉirinn ar dtús:

(a)	sa 12ú haois	☐	(b)	san 8ú haois	☐
(c)	sa 10ú haois	☐	(d)	sa 15ú haois	☐ (1)

4. Bhí an otharlann i mainistir cosúil:

(a)	le cistin	☐	(b)	le leabharlann	☐
(c)	le hospidéal	☐	(d)	le heaglais	☐ (1)

5. Ar léarscáil na Suirbhéireachta Ordanáis, is í an tsiombail do stáisiún Gardaí ná:

(a)	triantán dearg	☐	(b)	an litir mhór ‘G’	☐
(c)	ciorcal le cearnóg timpeall air	☐	(d)	réalta ghorm	☐ (1)

6. Tá bratach na Náisiún Aontaithe:

(a)	gorm agus bán	☐	(b)	dearg, bán agus gorm	☐
(c)	glas, bán agus dearg	☐	(d)	bán agus dearg	☐ (1)

7. Ar léarscáil is éard a chuireann comhrianta in iúl ná:

(a) abhainn ☐ (b) airde os cionn leibhéal na farraige ☐

(c) teocht ☐ (d) cosáin ☐ (1)

8. Is ionaid iad scoileanna, coláistí agus ollscoileanna:

(a) don chaitheamh aimsire ☐ (b) don tionsclaíocht ☐

(c) don airgeadas ☐ (d) don oideachas ☐ (1)

9. San fhótagraf seo, tá leictreachas á ghiniúint ag:

(a) fuinneamh taoide ☐ (b) grianchumhacht ☐

(c) cumhacht ghaoithe ☐ (d) ola á dó ☐ (1)

10. Is é a thugtaí ar an bpríomhfhoirgneamh i gcaisleán cloiche ná:

(a) an túirín ☐ (b) an daingean ☐

(c) an bábhún ☐ (d) an diméin ☐ (1)

11. Is é a thugtar ar chomhaireamh fáinní na gcrann i gcoill chun píosa adhmaid a dhátú ná:

(a) dátú carbóin ☐ (b) bearradh ☐

(c) deindreacroineolaíocht ☐ (d) stratagrafaíocht ☐ (1)

12. Is éard is mó a bhíonn i limistéar cónaithe ná:

(a) monarchana ☐ (b) feirmeacha ☐

(c) stáisiúin chumhachta ☐ (d) tithe ☐ (1)

13. Cé acu aois ar thosaigh an Réabhlóid Thionsclaíoch sa Bhreatain?

(a) 1600-1700 ☐ (b) 1700-1800 ☐

(c) 1800-1900 ☐ (d) 1900-2000 ☐ (1)

14. Is sampla d'acmhainn <u>inathnuaite</u> é/í:

(a) gual ☐ (b) gás ☐

(c) ola ☐ (d) gaoth ☐ (1)

(B) MUINTIR AN tSEANSAOIL

AN tSEANRÓIMH, AN tSEANGHRÉIG, AN tSEANÉIGIPT NÓ DOMHAN NA nINCEACH
(6 mharc)

I gcás ceann **AMHÁIN** de na sibhialtachtaí thuas, scríobh ar cheann **AMHÁIN** de na topaicí seo a leanas:

(a) Uirlisí troda agus modhanna troda
NÓ
(b) Saol mná
NÓ
(c) Tithe
NÓ
(d) Nósanna adhlactha

Is í an tsibhialtacht a scríobhfaidh mé uirthi ná ____________________________________

(6)

(C) NA LOCHLANNAIGH **(6 mharc)**

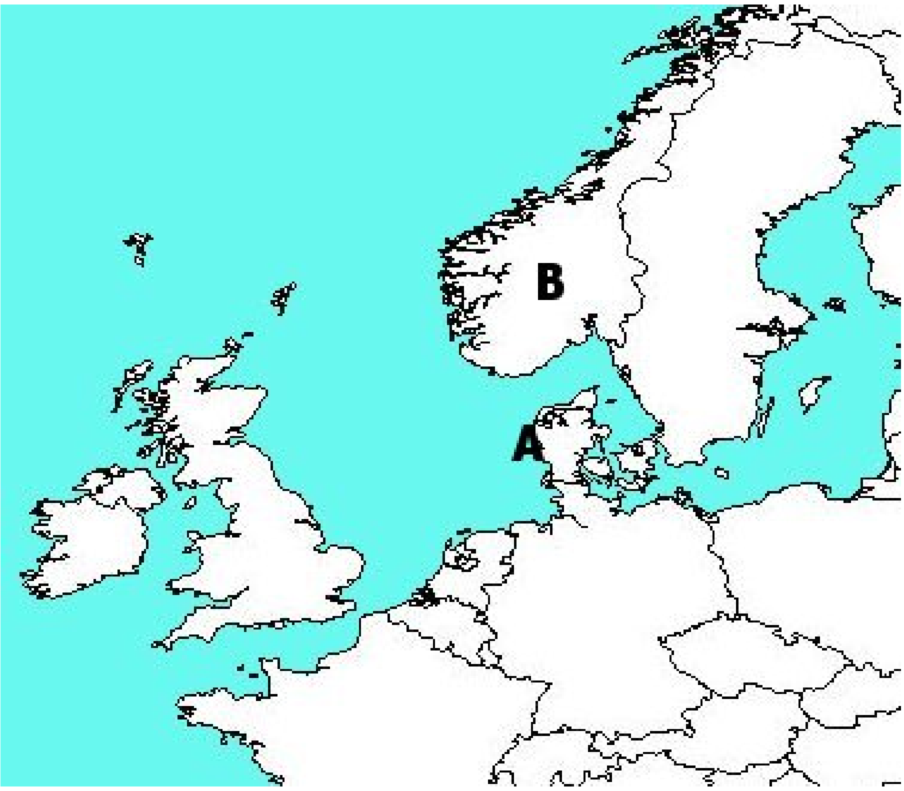

1. Is í an tír marcáilte mar **A** ar an léarscáil ná ______________________________ (1)

2. Is í an tír marcáilte mar **B** ar an léarscáil ná______________________________ (1)

3. Seachas Éire, ainmnigh **DHÁ** thír ar thaistil na Lochlannaigh chucu.

______________________ agus ______________________ (2)

4. Ainmnigh an **DÁ** saghas bád ar bhain na Lochlannaigh úsáid astu.

______________________ agus ______________________ (2)

CEIST 2
24 marc

Freagair cuid (A) nó cuid (B).

(A) PLANDÁIL ULADH **(24 marc)**

Foinse 1.
Déan staidéar ar an sliocht thíos agus ansin freagair na ceisteanna a leanann é.

Gildeanna Londain

D'áitigh Séamus 1 ar dhá Ghild déag saibhre i Londain, An Cumann Onórach Éireannach a chur ar bun, chun contae Chúil Raithin a 'phlandáil'. Athainmníodh an contae go Doire agus Cúil Raithin. Thóg gach gild sráidbhaile nó sráidbhailte ar na tailte a dáileadh orthu, mar shampla Baile an Éadaitheora (Draperstown i mBéarla), Baile an tSalainn (Salterstown i mBéarla). Agus iad spreagtha ag an sochar, níor thug siad isteach ach fíorbheagán tionóntaí Briotanacha leo agus choimeád siad líon mór tionóntaí Éireannacha d'ainneoin a gconarthaí leis an rialtas.

1. Cén fáth a d'áitigh Séamus I ar dhá ghild déag saibhre i Londain an 'Cumann Onórach Éireannach' a chur ar bun?

____

____ (2)

2. Cad a rinne gach gild ar an talamh a dáileadh orthu?

____

____ (2)

3. Dar leat, conas a fuair na tailte, a dtugtar Baile an Éadaitheora (Draperstown *i mBéarla*) **NÓ** Baile an tSalainn (Salterstown *i mBéarla*) orthu, a gcuid ainmneacha?

____

____ (2)

4. Cén fáth nár thug na gildeanna isteach ach fíorbheagán tionóntaí?

____

____ (2)

5. Cén fáth, dar leat, a raibh Gildeanna Londain tábhachtach i bplandáil Uladh? Tabhair **DHÁ** chúis.

1. ____

____

2. ____

____ (4)

Foinse 2.
Déan staidéar ar leárscáil bhaile phlandála agus freagair na ceisteanna thíos.

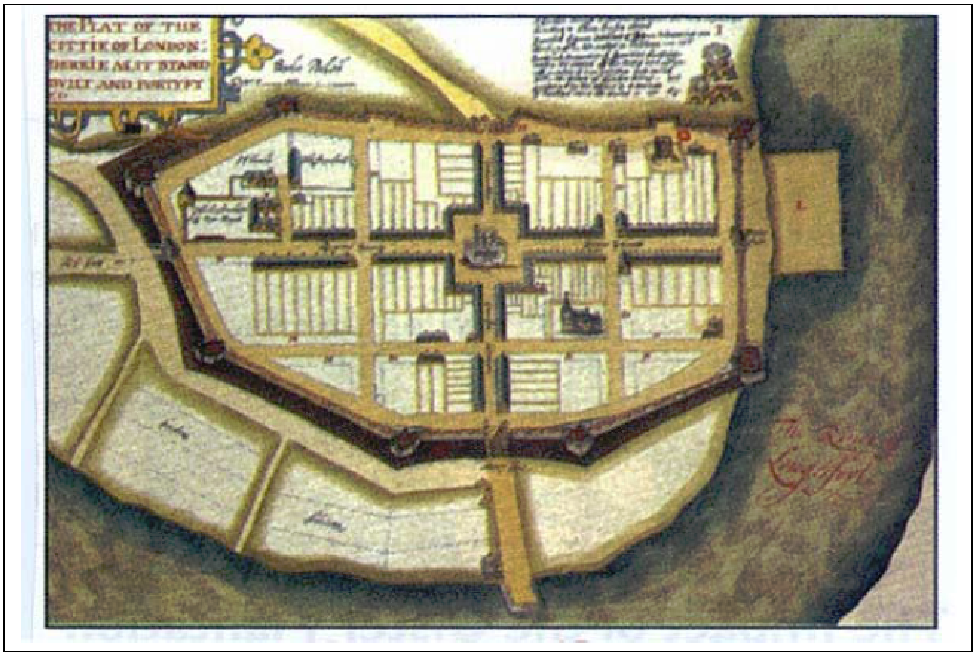

6. Agus an léarscáil á húsáid agat, tabhair **DHÁ** phointe fianaise a thaispeánann gur baile pleanáilte é seo.

1. ____

____

2. ____

____ (4)

7. Ainmnigh gné chosantach **AMHÁIN** den bhaile.

____

____ (2)

8. D'fhás na bailte plandála go mall. Cén chúis a bhí leis seo? Tabhair cúis **AMHÁIN.**

____

____ (2)

9. Seachas bailte nua a bhunú, tabhair **DHÁ** thoradh a bhí ag Plandáil Uladh.

1. ____

____

2. ____

____ (4)

NÓ

(B) AN BHRASAÍL SA 20ú hAOIS **(24 marc)**

Foinse 1. Déan staidéar ar an sliocht thíos agus ansin freagair na ceisteanna a leanann é.

Tá cónaí ar Maria Santoz i Vila Prudente, bruachbhaile de Sao Paulo, le cúig bliana is daichead. Bhí sí ar dhuine de na chéad daoine a lonnaigh sa cheantar tar éis di teacht ón oirthuaisceart lena fear céile ag lorg oibre.

Fuair a fear céile post ar an líne chóimeála i monarcha Ford agus tuilleann sé an "pá fuipeála", mar a thugann a lán daoine air. I gcathair ina bhfuil níos mó daoine ná jabanna, tá fir agus mná sásta uaireanta fada a chaitheamh ag obair ar phá an-íseal. Nuair a dhéanann daoine iarracht ar throid le haghaidh dálaí oibre agus pá níos fearr trí na ceardchumainn, tugtar an bóthar dóibh go minic.

Nuair a shroich siad Sao Paulo ar dtús, ní raibh áit le cónaí ag Maria ná ag a fear céile agus is le linn dá fear céile a bheith ag lorg oibre gur aimsigh sé an favela i Vila Prudente. Bhí na daoine, a raibh cónaí orthu ann, ag glacadh seilbh mhídhleathach ar an talamh ach ní raibh aon duine sásta iad a chaitheamh amach as. Bhí sé seo amhlaidh mar bhí sé ar phíosa talún a bhí sáite idir líne iarnróid agus príomh-mhórbhealach agus gan puinn tairbhe ann do dhuine ar bith. Ní raibh leictreachas ná córas séarachais sa favela. Chun uisce óil sábháilte a fháil, théadh Maria timpeall míle go dtí an píopa uisce is cóngaraí agus bhíodh uirthi é seo a dhéanamh cúig huaire, ar a laghad gach lá.

1. Cé mhéad bliain atá cónaí ar Maria i Vila Prudente? ______________________ (1)

2. Cá bhfuair fear céile Maria post? ______________________ (1)

3. Cad is brí leis an téarma "pá fuipeála"? ______________________

______________________ (2)

4. Mínigh na téarmaí seo a leanas:

Ceardchumann ______________________

____

Favela ______________________

______________________ (4)

5. Cén fáth nár caitheadh Maria agus a fear céile amach as an talamh inar lonnaigh siad?

____

______________________ (2)

6. Liostaigh **TRÍ** fhadhb a bhíonn roimh Maria ina háit chónaithe i Vila Prudente.

1. ______________________

____

2. ______________________

____

3. ______________________

______________________ (3)

7. Cén fáth, dar leat, a mbíonn oiread sin daoine, mar Maria agus a fear céile, tarraingthe chuig cathair mar Sao Paulo? Tabhair cúis **AMHÁIN.**

____

____ (2)

Foinse 2. Príomhshráid i Vila Prudente

Déan staidéar ar an bhfótagraf thíos agus freagair na ceisteanna a leanann é.

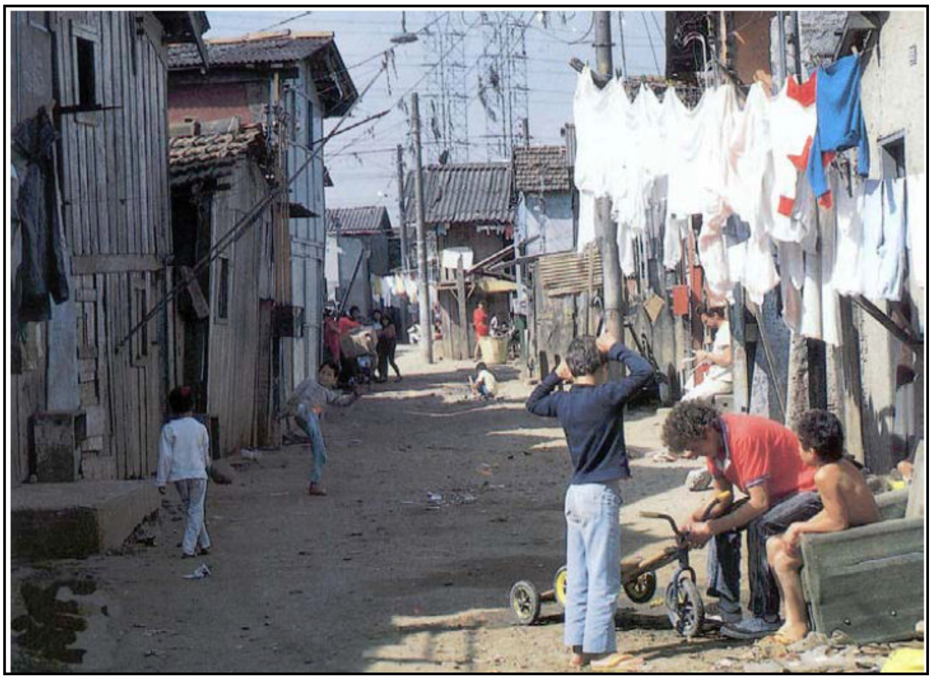

8. Agus an fótagraf thuas á úsáid agat, tabhair **DHÁ** phíosa fianaise a thaispeánann gur ceantar bochtanais é seo.

1. ____

____

2. ____

____ (2)

9. Luaigh **DHÁ** rud a d'fhéadfaí a dhéanamh le feabhas a chur ar an tsráid seo.

1. ____

____

2. ____

____ (4)

10. Cén fáth, dar leat, a bhfuil ceantair lena leithéid de bhochtanas i dtír mar an Bhrasaíl?

____

____

____

____ (3)

CEIST 3
24 marc

Freagair cuid (A), ansin freagair cuid (B) nó cuid (C)

(A) AN RÉABHLÓID THIONSCLAÍOCH (12 mharc)

Féach ar na foinsí seo agus freagair na ceisteanna ar an leathanach trasna.

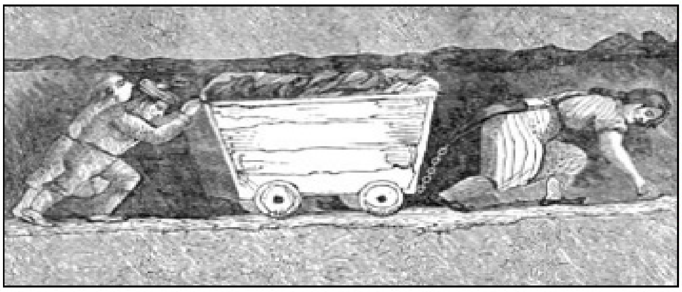

Images from http://www.womeninworldhistory.com

Baineadh úsáid as mná agus páistí mar oibrithe sna mianaigh i rith na Réabhlóide Tionsclaíche. Bhí roinnt ban ag obair ar unlais chun daoine agus gual a ardú amach as na mianaigh, ach formhór an ama tharraing siad trucailí beaga guail trí tholláin. Tugadh 'hurrying' air seo.

* * * * *

D'oibrigh roinnt páistí, a bhí róbheag chun cabhrú leis na trucailí troma lán de ghual, mar 'trappers'.

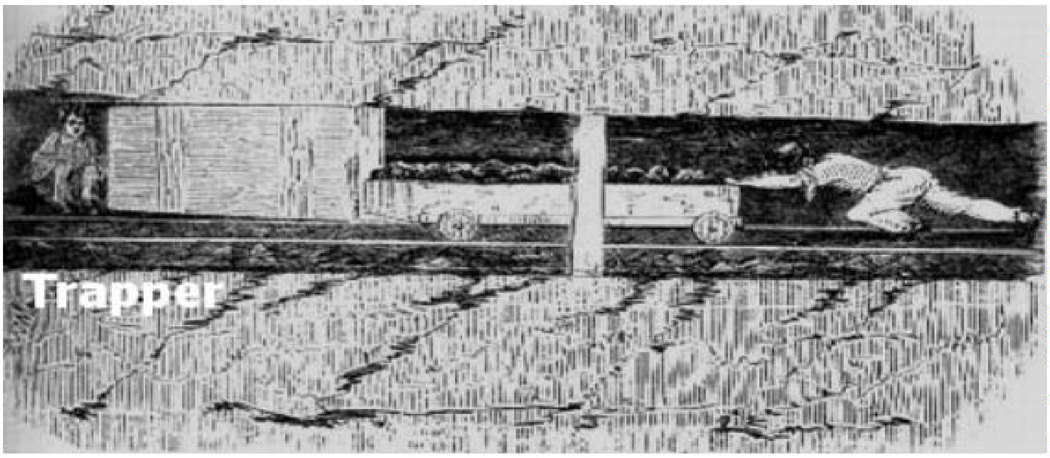

Image from the National Coal Mining Museum for England

Shuíodh 'trapper' i gceann de na tolláin dhorcha agus d'osclaíodh sé/sí geata chun na 'hurriers' agus a dtrucailí troma a scaoileadh tríd. Thosnaíodh na 'trappers' ag obair nuair a bhíodh sé fós dorcha agus chríochnaídís tar éis dul faoi na gréine. An t-aon uair a d'fheicidís an ghrian ná an Domhnach.

Ba dhuine de na 'hurriers' í Maria Gooder. Dúirt sí :

"Déanaim 'hurrying' d'fhear le mo dheirfiúr, Anne, atá 18. Caitheann sé go deas linn.

Ní maith liom a bheith sa mhianach. Bíonn tuirse agus eagla orm. Téim ann ag a 4.30 tar éis leite a bheith agam don bhricfeasta. Tosnaím 'hurrying' ag a 5.00.

Bíonn dinnéar againn ag 12.00 meán lae. Bíonn arán tirim againn, gan faic eile. Tá uisce sa mhianach ach ní ólaimid é."

1. Ar thaitin sé le Maria a bheith ag obair sa mhianach? Tabhair cúis le do fhreagra.

____ (2)

2. Cén fáth a raibh mná agus páistí fostaithe sna mianaigh?

____

____ (2)

3. Cad iad na gortuithe, dar leat, a d'fhéadfadh a bheith faighte ag 'hurriers' agus 'trappers' as a bheith ag obair sna mianaigh?

____

____

____

____ (2)

4. Cén fáth a raibh gual chomh tábhachtach sin i rith na Réabhlóide Tionsclaíche?

____

____

____

____

____ (3)

5. Cén fáth nach n-oibríonn páistí feasta i mianaigh sa Bhreatain? Tabhair **DHÁ** chúis.

____

____

____

____

____ (3)

(B) AN CHÉAD CHOGADH DOMHANDA **(12 mharc)**

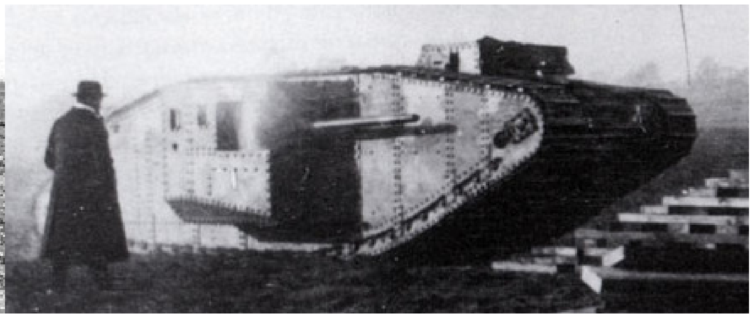

Bhí an tanc ar cheann de na huirlisí troda nua sa Chéad Chogadh Domhanda.
Ba shaighdiúir 19 mbliana é Bert Chaney a rinne cur síos ar thanc a fheiceáil don chéad uair.

> *"Chualamar glórtha aisteacha preabacha, agus ag treabhadh chugainn go mall tháinig trí arracht ollmhóra mheicniúla nach raibh a leithéid feicthe againn riamh cheana. An chéad smaoineamh a bhí agam ná go raibh an dealramh orthu go dtitfidís ar a sróna, ach choimeád a n-eireabaill, agus an dá roth bheaga ar a chúl, síos iad agus choimeád siad ar leibhéal iad. Ba rudaí móra miotail iad, le dhá fhoireann de rothaí altacha a chuaigh timpeall a gcorp ar fad. Bhí bolg ollmhór ar an dá thaobh, le doras sa chuid sin a bhí ag bolgadh amach agus bhí meaisínghunnaí ar sclóinte ag gobadh amach as an dá thaobh."*

1. Tabhair buntáiste **AMHÁIN** agus míbhuntáiste **AMHÁIN** atá ag an tanc mar uirlis troda.

Buntáiste ____

Míbhuntáiste ____ (4)

2. Ainmnigh uirlis troda nua **AMHÁIN** eile a úsáideadh sa Chéad Chogadh Domhanda.

____ (2)

3. Scríobh faoi cheann **AMHÁIN** díobh seo a leanas:

a. Ag imeacht 'thar an mbarr'
b. Conradh Versailles
c. An Lusitania á chur faoi uisce
d. An saol sna trinsí.

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____ (6)

(C) AN DARA COGADH DOMHANDA **(12 mharc)**

Tógadh na pictiúir seo i sluachampaí géibhinn tar éis an chogaidh.

Fótagraf tógtha ag Lt. A.E. Samuelson

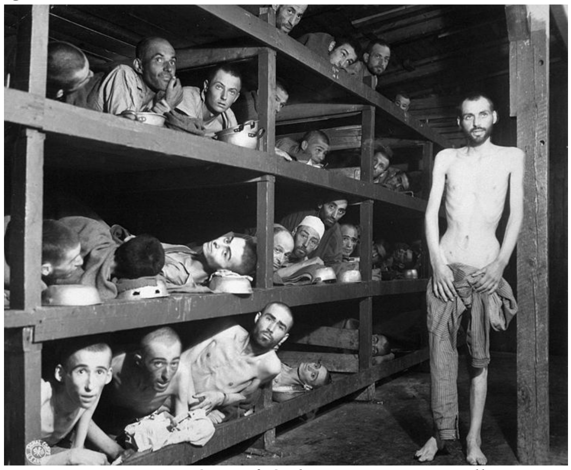

Fótagraf tógtha ag Private H. Miller

1. Ainmnigh sluachampa géibhinn **AMHÁIN** a bhí ann sa Dara Cogadh Domhanda.

____ (3)

2. Grúpa ámhain daoine a cuireadh chuig na sluachampaí géibhinn ná na Giúdaigh.

Ainmnigh grúpa **AMHÁIN** eile a cuireadh chuig na sluachampaí géibhinn.

____ (3)

3. Déan cur síos ar an saol mar a bhí sé ag daoine sna sluachampaí géibhinn.

____

____

____

____

____

____

____

____

____ (6)

CEIST 4
24 marc

Freagair GACH cuid (A), (B) agus (C).

(A) AN DOMHAN FORBARTHA – ÚSÁID AN UISCE (8 marc)

Léigh an t-eolas agus freagair na ceisteanna go léir thíos.

Ar meán, úsáideann gach duine in Éirinn thart ar 150 lítear uisce gach lá.

GO GARBH, úsáidtear mar seo é

50 lítear uisce chun an leithreas a shruthlú
27 lítear uisce chun na miasa a ní
15 lítear uisce i gcócaireacht

30 lítear uisce chun na héadaí a ní i meaisín
18 lítear uisce chun an gairdín a uisciú
10 lítear uisce in úsáidí eile
(ól, lámha a ní, fiacla a scuabadh)

Déantar uisce a vástáil gach lá in Éirinn. Cailltear céatadán mór uisce de bharr sileadh ó sheanphíopaí.

1. Mol rud **AMHÁIN** a d'fhéadfá a dhéanamh chun úsáid an uisce a laghdú san áit ina bhfuil cónaí ort.

____

____ (2)

2. Tá an t-ádh le muintir na hÉireann. Tá formhór an uisce, a thagann isteach inár dtithe, inólta.
Cad iad na fadhbanna sláinte a fhéadann teacht de bharr uisce salach?

____

____

____ (2)

3. Slí amháin chun daoine a dhéanamh níos cúramaí faoi úsáid an uisce ná tosú ar mhéadrú uisce agus táille a chur ar dhaoine le haghaidh gach lítear uisce a úsáideann siad.
An gceapann tú gur smaoineamh maith é seo? Tabhair **DHÁ** chúis le do fhreagra.

____

____

____

____

____ (4)

(B) AN DOMHAN I mBÉAL FORBARTHA – ÚSÁID AN UISCE (8 marc)

Léigh an t-eolas agus freagair na ceisteanna go léir thíos.

I mórán tíortha Afraiceacha is cuid mhór den obair í uisce a bhailiú gach lá. Sa chuid is mó déanann mná agus páistí an obair seo. Bíonn ar mhná áirithe siúl ar feadh tréimhse fada den lá go dtí an abhainn nó an poll uisce agus ansin bíonn orthu an t-uisce a thabhairt ar ais abhaile. Tá uisce an-trom.

Bíonn an t-ádh leis na daoine i sráidbhailte áirithe. Thochail siad tobair (uaireanta le cabhair ó mhuintir na hÉireann) agus tá siad in ann a gcuid uisce a fháil ó sconna mór a fhreastalaíonn ar an sráidbhaile go léir. De ghnáth, bíonn an t-uisce as na tobair i bhfad níos glaine ná an t-uisce as na poill uisce nó na haibhneacha.

Níl sé costasach tobar a thochailt agus de ghnáth bíonn sé an-fhurasta na sconnaí a shocrú má bhriseann siad.

1. Ainmnigh grúpa nó eagraíocht **AMHÁIN** as Éirinn a oibríonn le daoine i roinnt tíortha Afraiceacha chun tobair a thochailt agus a gcuid dálaí maireachtála a fheabhsú.

____ (2)

2. Cén fáth a bhfuil sé tábhachtach a dheimhniú go bhfuil na tobair saghas simplí agus nach bhfuil píosaí costasacha ag teastáil uathu?

____

____ (2)

3. Tabhair **DHÁ** shampla den tslí a mbeadh athrú saoil ann do shráidbhaile dá gcabhrófaí leo tobar a thochailt.

____

____

____

____ (4)

(C) AN DOMHAN I mBÉAL FORBARTHA – IONCHAS SAOIL (8 marc)

Léigh an t-eolas agus freagair na ceisteanna go léir thíos.

Comhartha maith ar shláinte tíre is ea *Ionchas Saoil* nó an fad a mheastar go mairfidh daoine.

Is iad seo na figiúir ar Ionchas Saoil ag roinnt tíortha:

Éire (An Eoraip)	78 bliana
An Tansáin (An Afraic)	51 bliana
Mailí (An Afraic)	49 bliana
An Bhrasaíl (Meiriceá Theas)	72 bliana
Angóla (An Afraic)	38 bliana
An Astráil (An Aigéine)	81 bliana
Na Stáit Aontaithe (Meiriceá Thuaidh)	78 bliana
An Iorua (An Eoraip)	79 bliana

1. Is í an tír leis an ionchas saoil is ísle ná ____. (1)

2. Tá na trí thír leis an ionchas saoil **IS ÍSLE** ar fad ar an mór-roinn seo

____ (1)

3. Scríobh faoi na tosca ar féidir tionchar a bheith acu ar Ionchas Saoil i dtír.

Luaigh **TRÍ** thoisc ar a laghad.

____

____

____

____

____

____

____ (6)

CEIST 5
24 marc

Déan deimhin de go bhfuil léarscáil agus fótagraf agat sula bhfreagraíonn tú na ceisteanna seo.

Scrúdaigh an Léarscáil 1 : 50,000 de chuid na Suirbhéireachta Ordanáis agus an t-aerfótagraf a thagann leis an bpáipéar seo. Ansin freagair na ceisteanna thíos.

Taispeánann an léarscáil agus an fótagraf cathair na Gaillimhe agus an ceantar ina timpeall.

1. Ainmnigh Bóthar Náisiúnta **AMHÁIN** den Dara Grád a thaispeántar ar an léarscáil.

______________________________ (2)

2. Agus an léarscáil agus an fótagraf á n-úsáid agat, scríobh faoi na tarraingtí nó na gníomhaíochtaí a d'fhéadfadh a bheith ar fáil don turasóir i nGaillimh.

____

____

____

____

____

____

____

______________________________ (6)

3. Meaitseáil na tagairtí eangaí seo a leanas leis an gcineál iompair ceart.
Tá an chéad cheann déanta duit.

Tagairt Eangaí		**Cineál iompair**	
A	**~~M 383 255~~**	**Traein**	
B	**M 303 253**	**Aer**	
C	**M 303 247**	**Bóthar**	**A**
D	**M 374 284**	**Bád fartha**	

(9)

4. Agus tú ag féachaint ar an léarscáil agus ar an bhfótagraf, cén fáth ar fhás cathair na Gaillimhe ar an láthair seo? Mol cúis **AMHÁIN**.

____

______________________________ (3)

5. Cén fhianaise atá ann, ar an léarscáil agus/nó ar an bhfótagraf, gur lárionad mór oideachais é an Ghaillimh?

(4)

Leathanach Bán

Leathanach Bán